

INTEGRÁLT DEMOKRÁCIA

POSZTLIBERALIZMUS ÉS AMI UTÁNA KÖVETKEZIK

B É K É S M Á R T O N

*„Egy új világ – mindenkor rögs és keserves – kezdetei
magasabb rendűek egy halódó világ hatyúdalánál.”*

Antonio Gramsci

A 21. század első negyedének nagy tanulsága, hogy nincsenek meg többé a liberalizmus folytatásának, sőt fennállásának, mi több, egyáltalában vett létezésének történelmi, társadalmi, gazdasági és kulturális feltételei. A 20. utolsó és a 21. század első évtizedében megismert liberális program és neoliberalis praxis túlhordottá és korszerűtlenné vált. A következő horizont mögött már ott várakozik az a korszellem, amely megszüli a liberalizmus utáni világ domináns ideológiáját. Egyelőre annyi biztos, hogy az antiliberalizmus, az illiberalizmus és a posztliberalizmus láncolatának végefelé járunk. Fordulópont közeleg. Nem a demokrácia, hanem csak a nyugati típusú liberális változata van válságban, sőt a krízis az egész csomagot érinti, benne az individualista egyénfelfogással és az azon alapuló utilitárius társadalomképpel, a neoliberalis ökonómiával, valamint a „liberális nemzetközi rend” (John Ikenberry) globális architektúrájával. A nagy kérdés az, hogy mi jön a liberális hegemonia után. Ami bizonyos, hogy az új rend alapjainak megvetésénél új világnézetre, új államfilozófiára és új társadalomszervezési elvre van szükség, hiszen mindenestül „felvetődik az új szellemi és erkölcsi rend, vagyis egy új társadalomtípus megalkotásának szükséglete [...] ez a pozitív oldala annak a harcnak, amely negatív és polemikus formában nyilvánul meg, a- fosztóképzőkkel és anti-kkal”.¹

A LIBERALIZMUS UTÁN

A liberális korszellem hanyatlásának történelmi okai vannak, amelyek szoros kapcsolatban állnak egymással, s hatásuk konvergál. Minden mindennel összefügg, hiszen „strukturális kapcsolat áll fenn az államokon belüli liberalizmus és a nyugati demokráciák nemzetközi hegemoniája között” (Carl Schmitt). Együtt jöttek, együtt mennek.

A liberális hegemonia öt sebből vérzik, melyek mindegyike önmagában is halálos. 1) A világtörténelmi keret, amelyben mindez végbemegy, nem más, mint a világrendszer váltás folyamata, különösen Kína globális súlypontemelkedése, a globális Dél megszerveződése, az Amerikai Egyesült Államok stratégiaváltása és az Európai Unió látványos lejtmenete. 2) Ez együtt jár a falig elvitt progresszív liberalizmus kimerülésével, vonzerejének visszavonhatatlan elvesztésével, vagyis azzal, hogy a nyugati liberális gondolat többé nem a világ vezéreszméje. 3) A technológiai gyorsulás társadalmi gyorsulást váltott

1 Antonio GRAMSCI: *Filozófiai írások*. ford. ROZSNYAI ERVIN, Kossuth, Bp. 1970. 143. (Kiemelés az eredetiben.)
Lásd még: *Uo.* 154. és 159.

A vége után –

A *Menekülés New Yorkból* (rend. John Carpenter, 1981) című, 1997-ben játszódó akciófilm fő cselekményének ábrázolása (Courtesy Everett Collection)

ki, a liberális állami, gazdasági, politikai és társadalmi rendszer azonban fragmentáltnak, lassúnak és nehézkesnek hat, vagyis korábbi erényei – miszerint észszerű, fenntartható és hatékony volna – egytől egyig odalettek. 4) Az európai liberális demokrácia szerkezete saját súlya alatt roppan össze: a demokratikus reprezentációt és a legitim döntéshozatalt kívülről-belülről és alulról-felülről támadás éri, miután globális és föderális szervezeteknek szervezték ki őket a nemzetközi NGO-k és uniós testületek képében. 5) Nem csoda, ha a történelmi, gazdasági és ideológiai alapjaitól megfosztott liberális fölépítmény elvesztette legitimitását, melynek eredményeképpen azonban nem a posztdemokrácia, hanem a posztliberalizmus korszakába léptünk be. Innen kell most továbblépnünk.

A nyugati dominanciájú posztbipoláris-unipoláris nemzetközi rendszer alkonyatával együtt tehát a liberalizmus egészére árnyék borul. A globális liberális hegemonia megszűnte feltárja előttünk, hogy mi történt: a II. világháború utáni nyugat-európai tömegdemokrácia a hidegháború végeztével elitliberalizmussá torzult. Miközben 1991 és 2024 között az egyén autonómiájából kiinduló felvilágosult piaci fundamentalizmustól eljutottunk a mikrokollektívumokat konstruáló identitáspolitikáig, a vele szembeni ellenállás is felerősödött, melynek eredményeként „a 2020-as évek nem a demokrácia, hanem a liberalizmus krízisét hozták”.² A liberális rend elleni felkelés globális s már szívében, azaz az Atlanti-óceán két partján is folyamatban van: Európában

2 Zhang YONGLE: Reconfiguring Hegemony. Modes of Winning from Fukuyama to Trump. *New Left Review*, 2025/május-június. 15–16.

Reformkor –
Rendszerváltó tüntetés
Budapesten, 1988. március 15.
(Fortepan)

a patrióta populizmus képében, az Egyesült Államokban pedig az egész folyamat akcelerátoraként ható Trump-forradalom révén. Idetartozik, hogy világszerte keresik azokat a megoldásokat, amelyek új rendet szabnak: Észak-Amerikában fel-felmerül, hogy ismét kettőnél több ciklusra szólhasson az elnöki hivatal, ezáltal is megerősítve a népakaratot érvényesítő végrehajtó hatalom csúcsát; Dél-Amerikában a 2019-ben megválasztott salvadori elnök, Nayib Bukele 2022-ben normalizálta a kivételes állapotot (*régimen*), amivel hazájában és a régióban is egyre több hívet szerez; Törökország a 2017-es népszavazás óta a parlamentáris demokráciáról prezidenciális köztársaságra tért át; a világ másik felén pedig Kína konfuciózus fúziója valósítja meg „a világ valaha volt legnagyobb társadalmi-gazdasági fejlesztésének politikai gépezetét” (Nick Land). Magyarország az élen járva immár tizenhatodik éve ebbe a trendbe illeszkedik, vagyis új modellt működtet.

De mit jelent alapítani egy rendszer, honnét tudjuk, hogy innentől kezdve egy új rendszerben élünk, s nem a régiben, mik a specifikus jellemzői egy rendszernek, amely alapján ezt meg tudjuk mondani? Ezek azok a kérdések, amik az elmúlt több mint másfél évtizedben rendre előkerülnek akkor, amikor a Nemzeti Együttműködés Rendszeréről beszélünk, amely ráadásul önmagát rendszernek nevezi, és gyakran előfordul az is, hogy alapítója után Orbán-rendszernek hívják. Azt a politikai keretet, amelyben 2010 óta élünk, abszolút értékben minden oldalról önálló rendszernek, saját referenciákkal bíró berendezkedésnek, sőt modellértékű kísérletnek tekintik, a kérdés csak az, hogy támogatják-e vagy sem. Most ennek karakterjegyeit kell összegyűjtenünk, tipológiáját kidolgoznunk, és megmondani, hogy miben más, mint a 2010 előtti világ volt, vagy éppen az, amelynek a nevében – kívülről-belülről – régóta támadás alatt áll. Ehhez először is le kell szögeznünk, hogy a rendszerváltoztatás óta eltelt 36 év, vagyis egy teljes emberöltő ideje alatt az elmúlt 16 esztendő az, amely saját, önmagából magyarázható rendszert teremtett. Más szavakkal, a rendszerváltás óta eltelt időszak legnagyobb politikatörténeti, sőt történetpolitikai eredménye nem más, mint a Nemzeti Együttműködés Rendszerének fennállása és Orbán Viktor *permanens kormányzása*.

A RENDSZERVÁLTÁS RENDSZERE

A rendszerváltás utáni időszakot két részre kell osztani: az első és a második húsz évre. Az első húsz év, vagyis az 1990 és 2010 között eltelt időszak számos szempontból inkább folytatása volt a Kádár-rendszernek, mintsem szakítás vele, pláne nem valami egészen más rendszer keretei közt. Éppen ezért nevezük posztkommunizmusnak, működtetőit pedig a posztkommunista-liberális blokk tagjainak, amely az MSZP-SZDSZ-koalíciókban manifesztálódott, kulturális összetevőit pedig nagy vonalakban az urbánus-kozmpolita értelmiség és a reformközgazdászok hozták létre. Ez az időszak, még egyszer, a rendszerváltás után következő két évtized, a nyugati progresszív társadalmi minták utánkövetését, a tranzitológia által előírt liberális demokrácia egyszerű átvételét, a neoliberális gazdasági diktátumok könyörtelen érvényesítését és egy liberális kulturális hegemonia megteremtését jelentette. Mindezek azonban nem 1989/90-ben vették kezdetüket, hanem jóval korábban, a '80-as évek elején-közepén, sőt a '70-es évek derekáig visszanyúlóan.³

Egy diskurzusközösséget kell itt nevesítenünk, amelyet két szempontból is magyar hatvannolcasoknak nevezhetünk: a nagy esztendő Nagy Nemzedékéről és az Új Gazdasági Mechanizmus örököseiről van szó. A Lukács-iskola kezdetben balról akarta meghaladni azt a rendszert, amelyet a párt másodharmadvonala belülről reformált volna meg, aztán egyszerre találtak rá arra a reformnyelvezetre, amely a nemzetközi mintákat az olajárrobbanás nyomán kibontakozó válság idején Kelet helyett immár egyre inkább Nyugat felé kereste, és Magyarország világgazdasági – s vele párhuzamos társadalmi, politikai és kulturális – beágyazását a „privatizáció, dereguláció, liberalizáció” nevében jegyében akarta megvalósítani. A nyelvész-összefüggés itt elsődleges, hiszen mindkét csoport, vagyis a marxizmus belső reformjától az általános neoliberális reformokig eljutó „demokratikus ellenzék” és a pártközeli technokrata reformerek (legyenek reformpárti értelmiségiek, nyitott pártbürokraták vagy reformközgazdászok) egyaránt úgy akarták modernizálni Magyarországot s elbeszélni ennek a reformnak a szükségességét, hogy a politikai *status quo* fennmaradjon. A rendszerváltás előtti évek összeszokásától nem függetlenül az MSZP vezetésében a '90-es évek elején felismerték, hogy „kulturálisan az SZDSZ-esekkel beszéljük ugyanazt a nyelvet” (Lendvai Ildikó). Könnyen megtalálták a közös hangot, hiszen mind az Új Gazdasági Mechanizmus egykori technikusai s örököseik, mind pedig a '80-as évek minden rendű-rangú reformjai egy *külső keretben maradó belső reformot* sürgettek, előbbi esetében ez a keleties KGST-Varsói Szerződés kerítésének fenntartását jelentette, utóbbi esetében pedig a nyugatos pénzügyi intézményrendszer sáncai mögé húzódást (IMF, Világbank). Szociológiai és ideológiai értelemben tehát „jobbára egy »reformpárti ideológiai kontinuum« képviselőinek minősíthetnénk” őket, ezért fordulhatott elő, hogy alapvetően nem állt távol egymástól a reformkedvű pártberkek *Fordulat és reformjának* és a *Beszélő-párt Társadalmi szerződés-különszámának* programja, melyek mind egyike 1987-ben látott napvilágot.⁴ Az utóbbit megszövegező „ellenzéki értelmiség” egy évvel korábban meg is üzentte a „konszolidációs értelmiségnek”, hogy „magán a kormányzaton belül [...] egy eltökélt reformpárt” kell, amely az ő külső támogatásuk mellett életbe lépteti az 1968-ban megkezdett, csak aztán leállított reformokat, de tisztában van azzal is, hogy ez „ma csak úgy vihető keresztül, ha jelentős népességcsoportok helyzete legalábbis átmenetileg romlik [...] átmeneti munkanélküliséggel, a reálbérek átmeneti, erőteljes csökkenésével”.⁵

a nyugati liberalizmus
tönkretette
Magyarországot

3 Lásd bővebben: SCHMIDT Mária: *Országból hazát. Harminc éve szabadon*. Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány, Bp. 2020. különösen: 175–263.

4 Tőkés Rudolf: *Politikatudomány Magyarországon az 1980-as években: eszmék, ellentmondások. Századvég*, 1988/6–7. 24.

5 [Kis János]: *Levél a Valóság szerkesztőjéhez* [1986] Közli: *Beszélő Összkiadás, 1984–1987*. II. köt. sajtó alá rend. HAVAS Fanny, AB–Beszélő, Bp. 1992. 435–437.

Nem csoda, ha „a demokratizálás, a piacgazdaság és a jogállam megteremtésének új, posztkommunista programja” (Tőkés Rudolf) lényegében a régi volt: alkalmazkodás a külső feltételekhez, a nemzetközi elvárások végrehajtása, politikai utánzás, gazdasági utánkövetés, társadalmi felzárkózás, kulturális mimikri. Csak a szélirány változott. A kívülről irányított folyamat magja a liberalizáció volt, amelyet gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális szempontból egyaránt meg kellett valósítani. Ez a nyugati liberalizmus tönkretette Magyarországot, pár esztendő alatt gyorsabban is, mint a kommunizmus negyven éve.

1) Gazdasági szempontból háborús vereséggel felérő katasztrófáról kell fogalmat alkotnunk. Míg 1980-ban a hazai GDP előállításából az állami szektor 90, a magán 10, a külföldi tulajdonú termelés pedig 0 százalékban részesült, addig 1990-ben 76, 23 és 1 volt ez az arány, 1993-ban pedig már 42, 45 és 13. Mindez azonban csak a tulajdonszerkezet, mert maga a GDP 1989 és 1994 között mintegy 20 százalékkal csökkent, a reáljövedelmek ugyanekkor 8–10 százalékkal. A 100 aktív keresőre jutó inaktívok száma 1987-ben 117, 1993-ban viszont 167 volt, az összes munkaerőnek 13 százaléka lett munkanélküli. Újabb beszédes adat: 1985-ben 5 és fél millióan dolgoztak, tíz évvel később már csak 3 és fél millióan.

2) A társadalom szerkezete felborult. Amit nem elsősorban a korábbi egészségtelen megoszláson való változtatás eredményezett (1990 és 1994 között a vállalkozók számaránya másfélről hétre, az önálló gazdálkodóké fél százalékról háromra nőtt, a „vezető értelmiségieké” 30-ról 40-re módosult, a betanított és szakképzetlen munkások 28,5 helyett 18 százalékot tettek ki, a mezőgazdasági dolgozók aránya viszont a harmadára csökkent), hanem az, hogy a rendszerváltás nyertesei mindössze egymillió főt számláltak, azaz az aktív kereső réteg csupán egyötödét, a vesztesek száma viszont a társadalom 50–60 százalékára rúgott! A létminimum alatt élők száma az 1980-as egymillióhoz képest 1994-re 3 és fél millióra nőtt, a tartósan szegénységben élők pedig a magyar társadalom tizedét tették ki.⁶ Nem csoda, ha még belülről is úgy látták, hogy a magyar rendszerváltás „katarzis nélküli átmenet” volt (Voszka Éva). Így lett néhány év alatt Magyarország a legvidámabb barakkból a legszomorúbb pláza.

3) A politikai rendszer áthangolása szintén jellemzően alakult: technikailag megtörtént a jogállam és a plurális, versengő parlamentáris demokrácia kereteinek megteremtése és egy vegyes, kétfordulós választási rendszer német mintára való bevezetése, valamint a végrehajtó hatalom tekintetében a közép- és köztársasági elnöki hivatal és a viszonylag erős miniszterelnöki pozíció beiktatása, végül a tanácsok helyett a települési önkormányzatok felállítása. Ennél azonban fontosabb volt, hogy az alkotmány a sokszorosan módosított 1949. évi XX. törvény lett és maradt, az Alkotmánybíróság pedig aktivista jogkört kapott.

4) Ami viszont még ennél is fontosabb volt, hogy az uralom személyileg-szociológiailag meghatározott alapszerkezete nem változott, ami alatt nemcsak a vállalatvezetést, a diplomáciai kart, az igazságszolgáltatást és a fegyveres testületek állományát kell érteni, hanem az állami és magánkézben lévő média, valamint a kultúra és művelődés (egyetemek, filmipar, könyvkiadás, színházak) szerteágazó struktúráinak tulajdonosait, működtetőit, szerkesztőit és tartalomgyártóit. 1990 után a kulturális hegemonia szerkezete legfőképpen annyit változott, hogy a régi gárda helyett új undokok foglaltak pozíciót. Erre utalt a bölcs népnyelv a „módszerváltás” és a „genszterváltás” kifejezésekkel.

legvidámabb barakkból legszomorúbb pláza

Az első szabadon választott jobboldali kormány ciklusa után megtörtént az a politikai visszarendeződés, amely a mélyben érintetlenül maradó „megalvadt struktúrák” (Tellér Gyula) felszíni visszatükröződése volt, mégpedig a „rég-új élcsapat továbbszolgálóinak” (Schmidt Mária) hathatós közreműködésével. Egykori MSZP-közeli tanácsadó ismeri el, hogy 1994-ben „a szocialisták hatalomba kerülésével maradt a pártállami titkosszolgálati vezetők befolyása, maradt a szakszervezetek pártállamhoz kötődő vezetése, maradtak az MSZMP-hez kötődő, a vadprivatizációval nagy vagyont szerző oligarchák, maradtak a pártállam idején médiakarriert csináló véleményvezérek”.⁷ És noha

6 Lásd bővebben: Tőkés Rudolf: Az „átkos”, a „létező” és a jövőendő: politikai átmenet és társadalmi átalakulás Magyarországon. ford. Vass László, *Társadalmi Szemle*, 1997/5. 27–30.

7 WÉBER Attila: *A rendszerváltás kora. A magyar politikai rendszer három évtizede*. Osiris, Bp. 2022. 169.

Liberális hegemonia –
Az SZDSZ választási plakátjai 1990-ben
(Terror Háza Múzeum)

1998 és 2002 között ismét egy jobbközép koalíció került kormányra, a szállóige szerint hatalomra mégsem, hiszen a régi világ erői továbbra is erősebbnek bizonyultak, amit híven jelzett, hogy 2002 és 2010 között – maradandónak bizonyuló gazdasági és kulturális hatalmukhoz – újfent megszerezték a törvényhozás és a végrehajtás hatalmát, sőt 2006-ban egészen odáig a szocialista-szabaddemokraták voltak az egyetlen politikai csoportosulás, amelyet a rendszerváltás után újraválasztottak.

Mindennek oka abban a strukturális összefüggésben keresendő, hogy ugyan a keleti integráció, a tervutasításos gazdaság és az egypárti diktatúra hármasa másfél évtized leforgása alatt átadta a helyét az EU- és NATO-tagságnak, a piacgazdaságnak és a versengő többpártrendszernek, „a »rendszerváltás rendszere« magát az átmenet folyamatát változtatta önálló rendszerelméleti entitássá”.⁸ Az a Magyarországon kívül fekvő történetpolitikai és szellemtörténeti konstrukció tehát nem változott, hogy állandó lemaradásban vagyunk az orientáció irányától, melyet ezúttal nem a baráti Szovjetunió, hanem a transzatlanti tranzitológia szabott meg. Ennek kell tulajdonítani azt az 1989/90 utáni, a hazai intézményrendszert és a társadalmi képzeletet egyaránt érintő jelenséget, amelyet legjobban az állandó átmenetiség, legfőljebb az átmeneti állandóság fogalmaival ragadhatunk meg. Röviden: az 1989/90-es átmenetet két évtizedre állandósították, sőt az átmenetiség volt az állandósult állapot, azaz maga a rendszerváltás rendszere. Ebben alapvető szerepe volt a *formájában posztkommunista, tartalmilag neoliberalis* alkotmánynak, a kultúrát az átfogó világképtől a hétköznapi életig meghatározó liberális korszakjellemnek, valamint a mindezt létrehozó, fenntartó és újratermelő liberális értelmiségnek.

Nos, ehhez képest valóban egészen más – ti. belülről vezérelt – modellt eredményezett az a paradigmaváltás, amely 2010 után bekövetkezett. Az új rendszer alapító évei, vagyis az első két ciklus után következő harmadik, aztán negyedik kormányzati ciklus eredményei folytán kijelenthetjük, hogy amiben élünk, az már nemcsak egy politikai rendszer, gazdasági modell és sajátos külügyi hozzáállás, hanem önálló társadalmi berendezkedés és külön történelmi korszak. Ennyiben bizonyosan paradigmaváltó, hiszen az élet egész vonalán lecserelte, méghozzá Európában és a nyugati világban elsőként, úttörő módon, a megelőző liberális hegemoniát. A 2010-ben kezdődő második húsz év, amely tehát 2030-ig tart, ennek az új rendnek a megalapítását, rendszerré szervezését és korszakká bővítését jelenti.

⁸ TELLÉR Gyula: Rendszer-e a rendszerváltás rendszere? *Nagyvilág*, 2009/11. 979.

NEMZETI INTEGRÁCIÓ

Öt terület, azaz a politika, a gazdaság, a külpolitika, a társadalom és a történelmi horizont vizsgálata alapján határozhatjuk meg e rendszer jellemzőit, amelyek pontról pontra élesen eltérnek a megelőző jellemzőitől.

Nézzük rögtön a politikai rezsimet! Azt látjuk, hogy politológiai szempontból egy *többségi demokratikus* berendezkedésről van szó, amelyet tartalmilag

is érvényesül az a történelmi mintázat, amely a nagy nemzeti kormánypárt fölényéből fakadó, ciklusokon átívelő, stabil országglást eredményez. A másodikat a Fidesz 2004 óta érvényesíti; ekkor indult el az egymillió aláírással hitelesített „nemzeti petíció”, aztán jött a 2006 októberében meghirdetett és 2008 márciusában megnyert szociális népszavazás. 2010 óta szám szerint 15 nemzeti konzultáció zajlott le, 2016-ban a kötelező betelepítésről, a 2022-es választásokkal egy időben pedig a gyermekvédelemről rendeztek referendumot. A konszenzusépítő képességet bizonyítja, hogy a három népszavazáson rendre százakkal többen osztották a fideszes véleményt, mint ahányan az országgyűlési választásokon a listájára szavaznak: a 2008-ban feltett három kérdés mindegyikére több mint 3 millió 300 ezren szavaztak igennel; 2016-ban 3,362 millió nemleges választ született; 2022-ben 3 millió 6-700 ezren szavaztak nemmel a négy kérdésre (összehasonlításul: a legtöbben 2022-ben adták voksukat a Fidesz–KNDP-listára, összesen 3 060 706 ember).

A gazdasági modell tekintetében kezdettől fogva unortodox (azaz a főáramutól eltérő, vegyes) gazdaságpolitikáról hallottunk, melynek része volt az egykulcsos személyi jövedelemadó be- és a devizahitelezés kivezetése, az IMF gyámkodásától való megszabadulás, a multinacionális vállalatok és nemzetközi pénzintézetek köztelherviselésbe való bevonása, valamint az állami gazdaság-ösztönzés alkalmazása. Ehhez járul a kritikus infrastruktúra nemzeti kézbe

A többség demokráciája –
Fábián István rajza (2026)

vétele, a hazai vállalkozások előnyhöz juttatása, a rezsicsökkentés intézményesítése, valamint a lakosság védelmében bevezetett piaci korrekciók (árplafon, árrésstop, benzinársapka, kamatstop) időszakos beiktatása. Másfél évtized alatt mind a közgazdaságtani felfogásban, mind a reálgazdaság működtetésében körvonalazódni látszik egy olyan megoldás, amelyet *korrigált piacgazdaságnak* nevezhetnénk. Ez egyszerre jelenti a neoklasszikus elmélet és a neoliberális gyakorlat meghaladását, valamint egy rugalmas gazdaságpolitika keretében a jó gyakorlatok átvételét, mégpedig a keynesianizmustól kezdve a keresztény-szociális felfogáson át a fejlesztő állam koncepciójáig.

A gazdasághoz hasonlóan a külügyekben is nagyon látványos a különbség a megelőző időszakhoz képest, mely alatt ezúttal hosszabb időszakot kell értenünk, hiszen a (túl)teljesítő külügyi hozzáállás a II. világháborút követően mindvégig jellemző volt. Ezt váltotta fel a *nemzeti érdekű, többoldalú orientáció*, amely amellet, hogy magyarcentrikus és elkötelezett az ország által választott nyugati integrációk (Európai Unió, NATO) mellett, a „keleti nyitás” révén diplomáciai, gazdasági és külkereskedelmi kapcsolatot keres a manapság globális Délnek nevezett országcsoport felé is, akár bilaterális alapon, akár olyan platformokon keresztül, mint az Övezet és Út kezdeményezés vagy a Türk Államok Szervezete. Magyarország ezen kívül, mint a Kárpát-medence centrális geopolitikai erőtere, eleget tesz lépcsőzetes történelmi hívásának is, azaz ön-maga megszervezésének, a határon túli magyarság képviselésének és a régió összefogásának. Magyarország központi elhelyezkedését és ebből fakadó jelentőségét a trianoni békediktátum sem tudta felszámolni. Ebből következik, hogy a kelet–nyugati szemlélet helyett az észak–déli tengelyre alapozó szövetségi politika bontakozik ki, amely a Visegrádi Szövetségben, Románia schengeni csatlakozásának előmozdításában és a szlovák–magyar–szerb kapcsolatrendszer megformálásában ölt testet. A multipoláris világrend kialakulásának küszöbén értékelhető leginkább a többoldalú magyar kapcsolatépítés sikere.

Négy, egymást követő kormányzati ciklus elegendő ahhoz, hogy ne csak pártpolitikailag, gazdaságpolitikailag és külpolitikailag, de társadalompolitikailag is új fejezetet lehessen nyitni. Éppen ezt sugallja már maga az elnevezés, azaz a „nemzeti együttműködés” is, ennek sajátos filozófiája, valamint a nagy rendszerek ezen alapuló átalakítása. Az egyéncentrikus helyébe lépő közösségelvű fundamentummal kapcsolatban az Alaptörvény preambuluma, a *Nemzeti hitvallás* félreérthetetlenül deklarálja, hogy „az egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki [...] születésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet [...] a közösség erejének és minden ember becsületének alapja a munka, az emberi szellem teljesítménye [...] országunk rendjét a nemzet együttműködésére alapítjuk”. Teljes joggal kijelenthető, hogy Magyarország egy *munkaalapú és családközpontú* társadalmi rendszert épít, amely az alkotmányos alapoktól az adórendszerig érvényesül. Mindez azt jelenti, hogy az Alaptörvény munkával és családdal kapcsolatos kitételei, valamint a munkavállalóknak, a vállalkozásoknak és a családoknak kedvező adórendszer nem epizodikus jelenségek, hanem egyetlen nagy társadalomfilozófiai paradigma egymással összefüggő elemei. A munka és a család ugyanahhoz a nagy horizonthoz tartozik, mégpedig a magyar nemzet – mint politikailag megszervezett nép, melynek kereteit a magyar állam biztosítja – történelmileg felfogott anyagi és szellemi összességéhez. A magyar nemzet közösségelvű felfogásának értelmében a mindenkor Orbán-kormányzat a nemzetbe integrálja a társadalmat és a társadalomba a nemzetet. Ez már a lételmélet szintjén fundamentálisan különbözik a korábban uralkodó, marxista és/vagy liberális társadalomfilozófiáktól, amelyek nemzetközi iskolák voltak, akár kollektivista, akár individualista megközelítésűek is legyenek. Ma viszont az egyén helyett a család, a globális helyett a lokális kerül a fókuszba.

A Nemzetközi Együttműködés Rendszerének korszakos jelentősége már ma sem megkérdőjelezhető, politikai szempontból biztosan nem, de úgy hisszük, történelmileg sem. A huzamosabb ideig való fennállás, a vezetéshez kapcsolódó

**a nemzetbe integrálja
a társadalmat
és a társadalomba
a nemzetet**

folytonosság és a rá jellemző specifikumok állandósulása minden bizonnyal megállapítható, de már annak is vannak jelei, hogy szellemisége, amely a kultúrán keresztül épül be, szintén megkülönböztethető, sőt maradandó lesz. Egy történelmi korszak éppen azzal több egy politikai rendszernél, hogy felismeri, hogy az ország mellett a korszellemet is kormányozni kell. Ennek intézményesítésének tekinthető, hogy az Alaptörvény R) cikk (4) bekezdésben rögzítették, hogy „Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége”, és ciklusról ciklusra folyamatban van a kulturális szervezetrendszer mélyreható átalakítása. A formai kérdéseken túl a tartalmiak legalább annyira fontosak, hiszen a kulturális komplexum szerkezete mellett ez az, ami hozzájárul „egy korszak »ideológiai körképének«” megalkotásához, amelytől egy rendszer ideje „konkrét és teljes (integrális) »történelemmé« lesz”.⁹ Nem kevesebről van szó, mint hogy „egy állam megalkotása egyenlő egy *Weltanschauung* megalkotásával” (Antonio Gramsci).

Összefoglalva tehát, az elmúlt 16 év minden vonalon szakított a korábbiakkal: kilépett a nyugatos tranzitológia keretéből, elutasította a neoliberális közgazdaságot, alárendelő helyett hazai érdekű külpolitikai orientációt választott, és szembement az individualista emberképre alapozott társadalomfelfogással.

RENDSZERVÁLTÁS UTÁN KORSZAKVÁLTÁS

Az Orbán Viktor miniszterelnökségével működő kormányzati rendszert és ennek minden társadalmi alrendszerben érezhető következményét ellenfelei és támogatói is idejekorán felismerték, főleg, hogy már a 2010-es kormányváltás előtt fél évvel érezni és tudni lehetett, hogy ez egyúttal rendszerváltás, pontosabban a rendszerváltás befejezése, aztán logikus módon egy új rendszer megalkotása – azaz korszakváltás – lesz.

Orbán Viktor, mint az ellenzék vezére, 2009 szeptemberében megtartott kötcsei beszédében nyilatkozta ki, hogy „jó esély mutatkozik egy új korszak megnyitására”, mert miután a „neoliberális elit által kínált minták és értékek kudarcba vezették Magyarországot”, 2010-től „a polgári és keresztény szellemi gyökérzetű Magyarország” kap lehetőséget. Ez a kormányzás szellemében és szerkezetében is megmutatózó változásokat tartogat, amelyek hatással lesznek az egész társadalomra, hiszen most

„megvan a reális lehetősége annak, hogy a magyar politika következő tizenöt-húsz évét ne a duális erőter határozza meg, amely állandó értékvitákkal megosztó, kicsinyes és fölösleges társadalmi következményeket generál. Ehelyett huzamosan létrejön egy nagy kormányzó párt, egy centrális politikai erőter, amely képes lesz arra, hogy a nemzeti ügyeket megfogalmazza – és ezt nem állandó vitában teszi, hanem a maga természetességével képviseli.”

A fordulat be is következett, amelyet a – rendszerváltás rendszerében soha addig nem látott – kétharmados győzelmet hozó második forduló éjszakáján Orbán Viktor azzal üdvözölt, hogy kijelentette, egyenesen

„forradalom történt a szavazófülkében [...] demokratikus keretek között olyan nagy horderejű változást tudtunk véghez vinni, amelyet régen csak forradalmak nyújthattak egy országnak. [...] rendszert váltani nem lehet, rendszert csak megbuktatni és megdönteni lehet, megdönteni és újat alapítani helyette.”

Az új országgyűlés alakuló ülésén tartott beszédében ezeket a szavakat lényegében megismételte, és azt mondta, hogy „az emberek gyökeres és alapvető

⁹ GRAMSCI: *I.m.* 64. és 69.

Népgyűlés –

A forradalmat elindító
1956. október 23-i tüntetés
a Bem szobornál
(Fortepan / Magyar
Kulturális Intézet Varsó –
Fundacja Muzyka Odnaleziona)

változásokat akarnak az élet minden fontos területén”, így hát „nagy horderejű és mélyreható változások lesznek Magyarországon”. Ennek érdekében még aznap elfogadták a *Nemzeti Együttműködés Nyilatkozatát*, amely politikai deklaráció volt: az első húsz évvel kapcsolatban kinyilatkoztatta, hogy „az átmenet két zavaros évtizede után Magyarország visszazerezte az önrendelkezési jogát és képességét”, szavazás útján „alkotmányos keretek között megvívott forradalmat” vitt végbe, melynek nyomán „új társadalmi szerződés született, amellyel a magyarok egy új rendszer, a Nemzeti Együttműködés Rendszerének megalapításáról döntöttek”.

A kormányváltás után egy éven belül meghozott intézkedések (Alkotmánybíróság reformja, magánnyugdíjpénztárak államosítása, médiatörvény, új alkotmány kidolgozása) riadóztatta a régi rend híveit, akik úgy érezték, hogy a rendszerváltás rendszerével való alapvető elégedetlenséget az Európai Unióhoz való 2004-es csatlakozás reményei egy időre lehűtötték (*Nyithatok cukrászdát Bécsben?*), azonban az eufória múltán „elkezdődött a tömegek megkésett lázadása a rendszerváltás 1989-es modelljével szemben”, melynek eredményeként szemükben „egy homogenizált, korporatív »nemzeti egység« válik a legfőbb jóvá”.¹⁰ Az első ciklusban azonban sokuk még reménykedett, hogy külső segítséggel harmadjára (!) is végre lehet hajtani a szokásos posztkommunista ellenforradalmat, amivel a polgári-nemzeti erők ciklusait zárójelbe szokták tenni. A 2010 és 2014 közötti változások azonban ezúttal mélyebben érvényesültek, mint a felszíninek bizonyuló 1990–1994 köztiek vagy az annál mélyebbre hatoló 1998–2002 köztiek. A rezsím kezdett megszilárdulni.

2014-ben abban immár jobbról-balról egyetértettek, hogy az intézményi változások, különösen az új alkotmány és az új választási törvény beiktatása, valamint a gazdasági alapok átrendezése és a velejárolt alrendszerreformok

¹⁰ TAMÁS PÁL: Az Orbán-kormányzat. Rendszer és/vagy modell? *Élet és Irodalom*, 2011. március 11. 6.

(bankadó, egykulcsos személyi jövedelemadó, rezsicsökkentés) miatt minden joggal új rendszerrel lehet beszélni. Tellér Gyula miniszterelnöki tanácsadó választás előtti értékelése szerint egy közösségelvű, közérdekközpontú, nemzeti rendszer kiépülését lehetett tapasztalni, mondván: „Ha az itt vázolt rendszer felépül, azt méltán tekinthetjük a rendszerváltás rendszere képében félbemaradt rendszerváltás betetőzésének, sőt meghaladásának, ahhoz képest egy új, második, »valódi« rendszerváltásnak. [...] A napi politikai tapasztalat azt mutatja: a közösségelvű rendszer építése megindult és előrehaladt. [...] 2010 és 2014 között született új rendszer. Vagy legalábbis »elkezdett születni.«¹¹ A választások után – amely az új, egyfordulós szisztémában zajlott le, s kormányról történő, kétharmados felhatalmazással végződő újválasztást eredményezett – látott napvilágot Sárközy Tamás, a Gyurcsány-féle Államreform Bizottság egykori tagjának elemzése, amely azzal a felütéssel kezdődött, hogy az első ciklus következtében a politikai rezsim „bennmaradt a polgári parlamentáris rendszerben, de elindult az [...] államkapitalista modell valamifajta enyhített változata felé”, ugyanis „az ún. vezérdemokrácia jegyében autokratikus vonásokkal is rendelkező, *de facto* prezidenciális kormányzást alakított ki”.¹² A szerző magyarázatában oda lyukadt ki, hogy egyfelől „a liberális gondolkodás felett valóban beborult az ég”, másfelől pedig „új honfoglalás kezdődött. Orbán [...] új államfelfogást alakított ki”, amire az etatista, nacionalista és populisták jelzőket alkalmazta.

a liberalizmussal való szakításról van szó

2014 valóban fordulópontot jelentett, hiszen Orbán Viktor a májusi miniszterelnöki eskütétel után, illetve a júliusi tusnádfürdői Bálványosi Szabadegyetemen tartott előadásában tovább árnyalta a rendszer jellemzőit. Az előbbiben úgy fogalmazott, hogy 2010-ben egy második rendszerváltást hajtottak végre, melynek eredményeképpen a gazdaság spekuláció helyett munkára épül, a liberalizmus atomizáló, individualista logikája helyett közösségelvű, együttműködésre vezető szemlélet uralkodik és globális-nemzetközi helyett lokális-nemzeti szemlélet vált meghatározóvá. Ennek végeredményeként „szakítunk az 1990 és 2010 között húsz évig uralkodó liberális társadalomfelfogással [...] Helyette [...] a kölcsönös felelősségvállalás eszméjét és politikáját követjük”. Ezt ekkor közösségelvű, nemzeti és keresztény ihletettségű eszme jegyében állónak nevezte. Az évtizedig tartó felháborodást okozó tusnádi beszédben ennél is továbbment, s nevet adott a rezsimnek. Ezúttal a liberális világrendszer válságából indult ki, amelyet a 2008-as pénzügyi válságtól eredeztetett, és folytatódni látott olyan hatalmak kihívásának hatására, amelyek magukat nem tartják liberálisnak, ugyanakkor hatékonyabban, mint a nyugati liberális demokráciák. Az erről szóló passzust érdemesebb hosszabban idézni:

„Miután az állam nem más, mint a közösség megszervezésének módja [...] versenyfutás zajlik annak a közösség-szervezési módnak, annak az államnak a megtalálásáért, amely a leginkább képes egy nemzetet, egy közösséget nemzetközileg versenyképesé tenni. Ezzel magyarázható, hogy ma a sláger-téma a gondolkodásban azoknak a rendszereknek a megértése, amelyek nem nyugatiak, nem liberálisok, nem liberális demokráciák, talán még demokráciák sem, és mégis sikeressé tesznek nemzeteket. Ma a sztárok a nemzetközi elemzésekben Szingapúr, Kína, India, Oroszország, Törökország. [...] megpróbáljuk megtalálni a Nyugat-Európában elfogadott dogmáktól és ideológiáktól elszakadva, tőlük magunkat függetlenül azt a közösség-szervezési formát, azt az új magyar államot, amely képes arra, hogy a mi közösségünket évtizedes távlatban versenyképesé tegye a nagy világversenyfutásban.”

Majd rögtön hozzátette, hogy „egy demokrácia nem szükségképpen liberális [...] hogy valami nem liberális, még lehet demokrácia”. Itt tehát nyíltan a liberalizmussal való szakításról volt szó, ami nem jelenti a liberális vívmányok

11 TELLÉR Gyula: Született-e „Orbán-rendszer” 2010 és 2014 között? *Nagyvilág*, 2014/3. 361. és 366.
12 SÁRKÖZY Tamás: Mi és hogyan folytatódik a magyar kormányzásban? *Mozgó Világ*, 2014/9.

Carl Schmitt (1888–1985) és *A mai parlamentarizmus szellemtörténeti helye* (1923/26) című munkájának második kiadása

(gyülekezés, lelkiismeret, sajtó és szólás szabadsága) elvetését, de azt igen, hogy az egyén, a társadalom és az állam szemlélete többé nem liberális szemüvegen keresztül történik. Ezt nevezte „a munkaalapú állam korszakának”, majd úgy, hogy „illiberális állam, nem liberális állam”.

ILLIBERÁLIS FORDULAT

Az „illiberális fordulatot” követően a nyugatos tranzitológia követői egy sor jelzõt agyaltak ki arra, hogy az Orbán-rendszernek nevet adjanak, egyszerűben szólva, kígyót-békát kiabáltak rá. Ez a nyelvpolitikai harc egy fordított tranzitológia szerint ment végbe, hiszen az ezredvégi-századelős transzatlanti politológiai konszenzust a feje tetejére állították, s ettől kezdve nem azt méricskelték, hogy az egyes államok, ez esetben a magyar demokrácia, hogyan araszolgat a soha utol nem érhető nyugati felé, hanem hogy miként távolodik tőle folyamatosan.

A körmönfont megfogalmazások sorában ott a „plebiszciter vezérdemokrácia” (Körösi András), az „illiberális demokratikus kapitalizmus” (Csillag István–Szelényi Iván), a putyini úton haladó „irányított demokrácia” (Szilágyi Ákos), a pöre autokrácia, ahol „a keményedés jelei mutatkoznak” (Kornai János), aztán valamiféle „posztkommunista maffiaállam”, amely nem más, mint „a parazitaállam privatizált formája” (Magyar Bálint), de az is lehet, hogy „fél-diktatúra” (Szalai Erzsébet), vagy éppen „liberális autokrácia” (Bozóki András), de ugyanannyi erővel lehet „utóbolsevik tekintélyelvű rendszer” (Pataki Ferenc), mint „mutáns fasisztiod rendszer” (Ungváry Rudolf).¹³

Az efféle minősítéseket kidolgozók számára a legrugalmasabb keretet az ún. hibrid rezsim *terminus technicus*a biztosítja, amely az illiberális demokrácián már túl, de még a nyílt önkényuralmon innen helyezkedik el, s kényelmes lehetőséget biztosít a demokrácia skáláján való ide-odatologatásra és a „demokratikus visszacsúszás” állomásainak képes detektálására. Ez a politikai

¹³ Lásd bővebben: Bozóki András – Hegedűs Dániel: Így írunk mi. Az Orbán-rezsim értelmezései. *Mozgó Világ*, 2017/2.

fégyver leginkább arra szolgál, hogy bizonygassák: nem liberális demokrácia nem létezik, valami vagy *liberális* demokrácia, vagy nem is az. A demokrácia-spektrumon valahol középütt elhelyezkedő hibrid rezsimek számtalan fajtáját határozták már meg, a legkülönfélébb képtelenségekkel jellemezve őket, hol az egyik (beteg, irányított, tökéletlen demokrácia), hol a másik végéről indítva a vizsgálatot (félautokrácia, választásos, versengő autokrácia). A nyugati orientáció eltéveszthetetlen, amikor például azt olvassuk, hogy „ha egy ország az EU tagja, akkor definíció szerint liberális demokrácia. [...] Magyarország volt 1989 óta az első – hovatovább eddig az egyetlen – egykori stabil, konszolidált, nyugati típusú liberális demokrácia, amely rendszerszinten elhagyta a demokratikus fejlődési utat és hibrid rezsimmé vált”, ennyiben pedig az EU egyetlen ilyen tagja, s mint ilyen, a rezsimcsaládon belül „kívülről korlátozott hibrid rendszer”.¹⁴ Ezek után nem kell csodálkoznunk rajta, ha 2025-ben egy hét különbséggel szavazta meg az Európai Parlament 415 szavazat mellett, 193 ellenében és 28 tartózkodással, hogy hazánk „egy választásos autokrácia hibrid rendszere”, illetve mondta ki a hazai liberális sajtó, hogy „az Orbán-rendszer a modern autokráciák mintapéldányává, kísérleti laboratóriumává vált” (Lakner Zoltán).

A liberális hegemonia utóvédharcai, melyek egyik fontos mellékhadszín-tere a magyar demokrácia elleni hadjárat, onnan ered, hogy a demokrácia és a liberalizmus természetellenes szövetsége fölbomlott. A 20. század második felétől jellemző liberális demokrácia valójában a 19. századi alkotmányos liberalizmus egyenes ági örököse. Márpedig „az alkotmányos liberalizmus nem a kormányzás kiválasztásáról szól, hanem annak céljairól”, és míg Nyugaton az alkotmányos liberalizmusból időközben tömegdemokrácia lett, addig a többségi demokrácia nem vezet automatikusan alkotmányos liberalizmushoz.¹⁵ Éppen ezért óvtak a 18. század végétől a 19. század derekáig a „többség zsarnokságától” az arisztokratikus alkotmányos liberalizmus jeles képviselői (Lord Acton, Concordet, Constant, Eötvös József, Guizot, Kant, Madison, J. S. Mill, Tocqueville). Hogy a 20. század minden rendű-rangú liberálisainak demokráciafóbiájáról már ne is beszéljünk (Isaiah Berlin, Friedrich von Hayek, Kis János, Karl Popper, John Rawls). Ezen a pont igazolódik be Ortega y Gasset száz évvel ezelőtti mondása, mely szerint „lehet valaki nagyon liberális és egyáltalán nem demokrata, valamint nagyon demokrata és egyáltalán nem liberális”.¹⁶ Aztán csak kiderült, hogy ugyanannyira lehet liberalizálni demokrácia nélkül, mint demokratizálni liberalizmus híján.

Az antidemokratikus liberálisok listájánál rövidebb az antiliberális demokráciák névsora, időrendben: Jean-Jacques Rousseau, Carl Schmitt és Chantal Mouffe. A populista demokrácia képviselőiről, azaz a népszuverenitás kollektív megalapozóiról van szó, legyenek bár a direktdemokrácia, a bonapartizmus-cezarizmus vagy a posztmarxista radikalizmus elkötelezettjei. Ebből is látszik, hogy a demokrácia nem tartalmi, még kevésbé formai, hanem legitimitációs kérdés. A hatalom legitimitásának létezik egyfelől egy örökletességen nyugvó dinasztikus-arisztokratikus elve, másfelől pedig egy választáson alapuló demokratikus-többségi elve. A monarchiát a leszármazás igazolja, a demokráciát a népszuverenitás érvényesülése, amely a többség döntésén keresztül jut érvényre, amely minél teljesebb körű, nagyobb arányú és egyhangúbb, annál jobb. Röviden tehát se többről, se kevesebbről nincs szó, mint hogy „a demokrácia nem más, mint a hatalom választás útján történő delegálásának elve”.¹⁷

A liberalizmus legteljesebb bírálatát Carl Schmitt végezte el, melynek egyik aspektusa éppen a legitimitással állt kapcsolatban. Ennek dokumentuma A *mai parlamentarizmus szellemi-történeti helye* című, először 1923-ban, majd 1926-ban megjelentetett könyve. Ez nem véletlenül abban az alkotói kor-

» a demokrácia és a liberalizmus természetellenes szövetsége fölbomlott

14 Bozóki András – Hegedűs Dániel: A kívülről korlátozott hibrid rendszer. Az Orbán-rezsim a rendszer-tipológia tükrében. *Politikatudományi Szemle*, 2017/2. 17–18.

15 Fareed Zakaria: The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 1997/november–december. 25. és 28.

16 José Ortega y Gasset: *Feljegyzések a homályló nyárból* [1925] ford. CSEJTEI Dezső – JUHÁSZ Anikó = Uő.: *Tájak és emberek*. Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2008. 66.

17 Guglielmo Ferrero: *A hatalom. A legitimitás elvei a történelemben*. ford. JÁRAI Judit, Kairosz, Bp. 2001. 193. Lásd még: Uo. 161. és 209–210.

Javaslatok a magyar demokrácia integrálására

KORPORATÍV MÁSODIK KAMARA FELÁLLÍTÁSA

A magyar demokráciát stabilizálni szükséges és válságállóvá kell tenni, mégpedig a reprezentációnak az állam filozófiájához való hozzáigazításával. Ez azt jelenti, hogy a család, a lakóhely és a munka világának organikus tükröződnie kell a népszuverenitás letéteményeseként funkcionáló törvényhozásban. Ez közelebből egy olyan második kamara felállítását jelenti, amely képviseletet biztosít a lokalitásnak és a foglalkozásoknak. Előbbi delegálása horizontálisan, a vármegyei közgyűléseken keresztül, utóbbi vertikálisan, a szakmai kamarák (céhek, hivatásrendek, kamarák, szakszervezetek) által oldható meg.

SZUVERÉN AUTARKIA KIÉPÍTÉSE

Fel kell készülni rá, hogy folytatódik a 2020-as évek elején a koronavírus-járvánnyal, az orosz–ukrán háború megindítására reagáló szankciókkal és a vámháborúval elkezdődött folyamat, vagyis a gyártási és ellátási láncok szétszakadása, a gazdaságok szétválasztása és a deglobalizáció. Ez többoldalú önellátásra való berendezkedést tesz szükségessé, amelyhez olyan területeken kell kiépíteni a szuverenitást, mint a digitalizáció, az energetika, az ökológia és a technológia. Konkrét példaként kínálja magát egy minimum négyéves vízügyi terv mint nagy nemzeti cél végrehajtása a Kárpát-medencén átfolyó víz megtartására, tározására és felhasználására. Ez hasonló nemzeti energiákat adna, mint kétszáz évvel ezelőtt a reformkornak a folyamszabályzás és a hajózás infrastruktúrájának megeremtetése.

KONSZENZUSOS HEGEMÓNIÁBÓL HEGEMÓN KONSZENZUS FORMÁLÁSA

A Nemzeti Együttműködés Rendszerének első tizenhat évében létrejöttek a kormányzás aktív és passzív társadalmi támogatottságának feltételei, melynek eredményeként a domináns párt hegemoniáját konszenzus övezi (ez a nemzeti blokk). A következő lépésben magát a konszenzust kell hegemonná változtatni, hogy a 2010 és 2026 közötti eredmények maradandók és visszafordíthatatlanok legyenek. A kormányzati döntések támogatására széles népi-nemzeti konszenzust kell létrehozni, melynek becsatornázására leginkább egy olyan tömegmozgalom alkalmas, amely a társadalmi koalíciót lakóhelyi és országos szinten egyaránt mobilizálja (Fidesz – Magyar Nemzeti Szövetség).

szakában keletkezett, amikor a katolicizmus politikai következményeivel és a szuverenitással foglalkozott (*Politikai romantika*. 1919, *A diktatúra*. 1921, *Politikai teológia*. 1922, *Római katolicizmus és politikai forma*. 1923). Schmitt korabeli parlamentarizmuskritikája tulajdonképpen az alkotmányos liberalizmus, a weimari rendszer és a liberális demokrácia, így pedig a rendszerváltás rendszerének a kritikája is.

Schmitt elkülönítette egymástól a népszuverenitáson alapuló demokráciát és a parlamentarizmust, amelyet olyan liberális intézménynek tekintett, amely a szuverenitást széttagolja és egymástól elválasztott részeit kiegyensúlyozza, mégpedig formalizált és procedurális, deliberatív és diszkusszív megoldásokkal, amelyek megtestesítője maga a többpárti parlament. Megállapítása szerint:

„A parlamentarizmus ötlete, azaz a hit a *government by discussion* megoldásában, a liberalizmus gondolkörébe tartozik, nem pedig a demokráciáéba. E kettőt, a liberalizmust és a demokráciát, szigorúan el kell választanunk egymástól [...] A demokráciához szükségképpen hozzátartozik először is a homogenitás, másodsorban pedig, ha szükséges, a heterogenitás kizárása. [...] A demokrácia politikai erejét éppen az mutatja meg, ha képes távolartani az idegent és a nem azonosat, melyek a homogenitást fenyegetik. Az azonosság kapcsán márpedig nem absztrakt, logikai-matematikai trükkökről van szó, hanem szubsztanciális azonosságról.”¹⁸

Ezzel kapcsolatban végső soron a nemzeti homogenitás és az általános emberi egyenlőség összeegyeztethetlenségére gondolt, ezért kifejezetten Rousseau „általános akarata” (*volonté générale*) hivatkozott, amely csak ott nyilatkozhat meg, ahol „a nép olyannyira homogén, hogy [véleményét tekintve] lényegi egyhangúság alakul ki”. Így a „társadalmi szerződés” (*contract social*) sem valamiféle absztrakt megállapodás, mint sokan hiszik, hanem a már előzetesen meglévő homogenitás természetes következménye.

Schmitt kora parlamentjének válságát arra vezette vissza, hogy „a demokrácia és a liberalizmus, melyek jóideje [...] liberális-demokráciaként kapcsolódtak össze egymással, között választani kell”; a demokrácia először a liberalizmustól válik el, majd a parlamentarizmustól is elszakad, amely valójában az angol polgári forradalomból eredő intézmény, s nem a demokrácia *sine qua non*-ja. Ezért lehetséges, hogy *regime* tekintetében „egy demokrácia időről időre más alakot vesz fel, lehet militarista vagy pacifista, abszolutisztikus vagy liberális, központosított vagy decentralizált, haladó vagy reakciós, még hozzá anélkül, hogy megszűnne demokrácia lenni”. A lényeg ugyanis a rend végső legitimitációja, amelyet a demokrácia esetében az biztosít, hogy *az önmagával és önmagában azonos nép egyhangú döntést hoz*. Ezért gondolta úgy, hogy a demokratikus döntéshozatal autentikus formája a népszavazás.

ÚJ REND KRÍZISKONVERGENCIA IDEJÉN

A 2020-as évek második fele a kríziskonvergencia ideje lesz Európában: a belső strukturális válság (demográfiai, energetikai, gazdasági, politikai) hatásai egyszerre, sőt egymást felerősítve kezdenek összeérni a külső kihívásokkal, amelyek a nemzetközi geopolitikai átrendeződésből és ennek szellemi fordulatából állnak elő (röviden ez a világrendszer-váltás). Rövid-középtávon például azzal kell számolni, hogy Ukrajna vereséget szenved, amely magával rántja nemcsak a kijevi rezsimet, de a brüsszeli vezetést is elsodorja, és eközben új nemzetbiztonsági doktrínájának megfelelően az Egyesült Államok magára hagyja az

» a magyar demokráciát integrálni kell

Európai Uniót. Ebben a helyzetben az prognosztizálható, hogy a szervezet egy nyugati, egy középső és egy déli zónára esik szét, legalább látens módon. Hosszú távon egyértelmű, hogy a formalizáltak tekinthető kínai–oros és orosz–indiai stratégiai partnerség pólusképző erővé növekszik, amelyek további társult hatalmakkal a BRICS, az Övezet és Út kezdeményezés és a Sanghaji Együttműködési Szervezet révén a nagytéralapú többpólusú világrend megformálásába kezdenek. Eközben a nyugati civilizációt egyedül képviselő Egyesült Államok a „Trump-kiegészítés a Monroe-doktrínához” jegyében jár el a nyugati féltekén. Az előbbi két folyamat, vagyis a transzatlanti szakítás és az eurázsiai összekapcsolódás egymással párhuzamosan megy végbe. Ebben a helyzetben Magyarországnak koncentrálnia kell belső erőforrásait, fokoznia külső környezetének biztonságossá tételét és integrálnia politikai rendszerét. ■

¹⁸ Carl SCHMITT: *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus* [1923/26] Dunckler & Humblot, Berlin, 2017. 13–14. (Magyarul: Carl SCHMITT: *A parlamentarizmus és a modern tömegdemokrácia ellentéte* [1926] = Uő.: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államméleti tanulmányok*. ford. és szerk. Cs. Kiss Lajos, Osiris–Pallas Stúdió–Attraktor, Bp. 2002.)